

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Erittäin tärkeä ja ajankohtainen ohjelma huomioiden yhä laskeva kansalaisten äänestysaktiivisuus vaaleissa ja toisaalta äänestysaktiivisuudessa näkyvä polarisoituminen. Asukkaiden osallisuuden toteutumisessa tulee varmistaa osallisuuden keinojen moninaisuus ja uudenlaiset vaihtoehdot. Osallisuuden keinoina tulee käyttää niitä alustoja ja välineitä, joita kansalaiset käyttävät keskusteluun osallistumisessaan. Demokratian toteutumisen ja osallisuuden varmistaminen vahvistaa ihmisten sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja hyvinvoinnin toteutumista.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Selkeä tavoite. Äänestysaktiivisuus on myös mittari, jolla voidaan osoittaa demokratian onnistuminen.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

Seuraavat ohjelmaan suunnitellut toimenpiteet ovat hyvä askel tuoda äänestämistä lähemmäksi nuoria ja muitakin vähemmän äänestäviä ikäryhmiä, myös ikääntyneitä ja vammaisia.

- kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,
- yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,**
- **äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,**
- **kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,**
- **yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.**

Hyödynnetään jo olemassa olevaa tutkimustietoa ja selvitetään kansallisesti lisää, mitkä syyt vaikuttavat matalaan äänestysaktiivisuuteen vaaleissa. Vanhusneuvostomme kiinnitti huomiota, että vanhusasiavaltuutetun äänestämismahdollisuuksiin liittyvät suositukset pitäisi myös huomioida ja iäkkäiden äänestysmahdollisuuksia pitäisi lisätä. Kehitetään toimivia tapoja, joilla kaikki ikääntyneet kansalaiset pääsevät äänestämään sekä lisätään viestintää olemassa olevista vaihtoehtoisista tavoista äänestää (koti- ja laitosäänestys).

Tavoitelinjalus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

Äänestysaktiivisuutta ohjaa myös perheessä opittu äänestyskäyttäytyminen. Suomi on yhä polarisoituneempi. Tuore tutkimus osoittaa, että poliittinen keskustelu aiheuttaa yhä useammalle vihan tunteita. Demokratia ei toteudu, ellei äänestäjinä ja ehdokkaina ole riittävän moninaisia kansalaisia eri ikäisiä aikuisia edustaen. Olisi tärkeää, että ehdokkaiksi kannustetaan ja saadaan mukaan laaja edustus asukkaita, jotta mahdollisimman moni voisi löytää itselleen tärkeitä ajatuksia ja arvomaailmaa edustavan ehdokkaansa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,**
- **lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.**

-

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

Polarisoitumiskehitys tulee huomioida jo lapsia ja nuoria osallistaessa. Nuorisovaltuustojen aseman vahvistamisen lisäksi tulee varmistaa, että myös heikommassa asemassa olevien ja vaikuttamistyöhön passiivisten nuorten ääni saadaan kuuluviin. Siksi nuoret tulee osallistaa niissä

toimintaympäristöissä tai palveluissa, joissa he viettävät aikaansa tai ovat asiakkaana, huomioiden muun muassa lasten suojelun tukitoimien piirissä olevat nuoret.

Tavoitelinjalus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,
- tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.

-

Tavoitelinjalus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

Osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arviointiin tulisi kehittää kansallisesti yhtenäisiä mittareita.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,
- viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,
- jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,
- hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,
- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

-

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

Koulu tavoittaa pääsääntöisesti koko ikäryhmän ja siten on perusteltua vahvistaa demokratiakasvatusta, osaamista, hyviä käytänteitä, yhteistyötä ja materiaalia siellä eri kouluasteilla.

Yhdenvertaisuuden toteutumiseksi on tärkeää tunnistaa erityisryhmät ja varmistaa, että materiaali tukee myös heitä, esim. maahanmuuttajat.

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,**
- **mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.**

-

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle**
- **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.**

-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.

-

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

Monikanavaisen osallistumisen ja vaikuttamisen kehittäminen vaatii resursseja ja osaamista. Tahtotila tai kirjaus ei yksistään riitä niiden vahvistamiseen julkisorganisaatioiden toimesta.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Tavoitelinjauksen toimenpiteissä pitäisi huomioida alueelliset erot, muun muassa maaseudun olosuhteet ja välimatkat ja erilaiset väestöryhmät ja heidän osaamisensa. Tarvitaan osallistavaa kulttuuria, joka huomioi eri ikäryhmät. Digitaaliset vaikuttamiskanavat eivät yksistään riitä, jos osa asukkaista jää niiden ulkopuolelle taitojen uupuessa. Digitaalitojen puutteet voivat myös syrjäyttää. Tilastojen mukaa Suomessa on 330 000 iäkstä vailla digitaaitoja.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,
- jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,
- digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,
- hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.

-

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Alueellinen poliittinen päätöksenteko hyvinvointialueilla kaipaa osallistavampien toimintatapojen käyttöönottoa. Tampereen yliopiston 6.11. järjestämä Tutkimusseminaari: Demokratia ja osallisuus

hyvinvointialueilla käsitteli teemaa monipuolisesti ja tutkimustuloksia tulee hyödyntää menetelmien kansallisessa kehittämistyössä hyvinvointialueiden tueksi.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,
- kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,
- paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,
- eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.

-

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

Tavoitteena hyvä, mutta vaatii verkostomaisen työryhmän ja työn koordinoimista. Ilman resursseja ei onnistu. Kansallisesti tulee määritellä yhtenäiset mittarit, joilla kerätään tietoa, arvioidaan, seurataan ja raportoidaan. Ohjataan toimimaan tiedon mukaisesti. Tunnistetaan ja etsitään kanavia tiedolla johtamiseksi ja päätöksenteon läpinäkyvyyden edistämiseksi.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,
- alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

Tarvitaan kansallista ohjausta ja tukea, koulutusta tähän alueille. Rakenteiden tulisi edistää osallistumista, tiedon jakamista ja kumppanuutta. Asukaslähtöinen viestintä tukemaan osallisuutta.

Demokratiaosaamisen vahvistamista ja tiedon tuomista kaikkien saataville, muutenkin kuin digitaalisessa muodossa, edistetään vaikuttamisen välineiden käyttöä kuten osaamista aloitteiden tekoon.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,**
- **asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,**
- **tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,**
- **demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.**

-

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

Käytetään asiantuntijoita esim. vanhusasiainvaltuutettu -tyyppisiä asiantuntijoita enemmän tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,**
- **yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.**

-

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seuranta ja läpinäkyvyyttä.

Kansallisen demokratian työn kehittämiseen ja vaikuttavuuden arviointiin voisi ottaa mukaan entistä tiiviimmin kansalaisjärjestöjä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,
- osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,
- hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.

-

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,
- tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,
- aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,
- osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,
- kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosituksen toimeenpanon seuranta kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,**
- **kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.**

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

-

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

-

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Penninkangas Tanja

Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue - sosiaalijohtaja Tanja Penninkangas,
yhdyspintasuunnittelija Miia Hietaniemi, asiakkuuspäällikkö Aila Mäki-Rajala
ja kehittämissuunnittelija Anna Nurmela